

Elsbeth

Roman

Elsbeth

Een zilveren lepel vol herinneringen

Elrie Bruning

Schrijver: Elrie Bruning
Omslagontwerp: Elrie Bruning
ISBN: 9789403701455
© 2023, Elrie Bruning

Elke gelijkenis met bestaande gebeurtenissen en/of personages berust op louter toeval.

Het geheugen is een film die nu eens niet en dan weer wel wordt belicht, volgens een methode waarin geen enkele lijn te vinden is.

Simon Carmiggelt

Proloog

Ik deelde lief en leed met Job. Zijn er dingen ongezegd gebleven? Dat geloof ik niet. We spraken over onze jeugd, het heden en de toekomst. We begrepen en vertrouwden elkaar. Wij hadden een verleden dat we terug zagen in onze kinderen. Het heerlijke gevoel bij het grootouder worden, het warme gevoel dat we hadden bij het zien van onze kinderen die ouders werden. De blijdschap die het bracht dat onze nazaten hun eigen richting bepaalden en dat ze, nu en dan, onze raad op prijs stelden. Dat alles maakte ons tot een gelukkig stel.

Job heeft de studietijd van de kleinkinderen niet meegeemaakt. Hij zou die vergelijken met onze studie jaren, zoals hij de studie jaren van ons met elkaar vergeleek.

Mijn gedachten dwalen af naar het verleden, mijn opvoeding, die zoveel van die van Job verschilde.

Onze afkomst bepaalde verleden en heden en zal ook in de navolgende generaties een rol spelen. Laat het een positieve zijn.

Mijn verdriet om het verlies van Job blijft. Het heden en verleden samen beleven, het delen met hem is verleden tijd. In mijn gedachten blijf ik het doen.

Elsbeth

Elsbeth scrollt terug en stopt bij een verjaardagsfoto waar haar kinderen, bonus- en schoonkinderen in gesprek zijn en zij naar het grasveld kijkt waar haar kleinkinderen op blote voetjes spelen. De jongste telg zit op haar schoot, ze heeft het lopen nog niet onder de knie. De gouden ballonnen aan haar tuinstoel verraden haar leeftijd, zeventig.

Als ze terugkijkt op haar leven beseft ze dat ze, in haar jonge jaren, naïef is geweest. Haar gehoor- en gezichtsvermogen gaan achteruit. Als in een waas ziet ze de boeken in haar kast. Ze zijn voor haar enkel nog herkenbaar aan de gekleurde kaften. De rode van *Mandarijnen* geschreven door Simone de Beauvoir en het gele *Kookboek van de Haagse School*, ze kent niemand die ze nog heeft. Ook het blauwe boek *Huid en Haar* springt in het oog. Alles kost haar meer inspanning en ze is snel vermoeid. Haar hersenfunctie, daar is niets mis mee. Als iemand dat kan weten dan is dat Elsbeth zelf: Elsbeth Gianpot - Gerontoloog in ruste.

Waar ze het meest van geniet, zo alleen met haar gedachten, zijn de gebeurtenissen die als een film aan haar gesloten ogen voorbijtrekken. Zelfs de nare momenten, en die waren er vele, hebben daarin een plekje.

Raar, denkt ze, als het geheugen achteruit gaat is dat als eerste het kortetermijngeheugen. Daar heeft ze nog geen last van. Haar herinneringen zijn vaag. Ze wil dat analyseren, geeft het snel op. Wat zou het fijn zijn om de oude herinneringen te kunnen delen. Misschien had ze ze ook nog kunnen samenvoegen. Daarvoor heeft ze niemand meer. Och, de be-

langrijke dingen komen vanzelf bovendrijven.

Haar ouders, Theodoor en Mathilde, noemde ze vader en moeder. Hen met de voornaam aanspreken, geen haar op haar hoofd die daaraan dacht. Ze moest ook zeggen haar *stiefvader*, maar dat *stief* liet ze achterwege. Haar eigen vader overleed al voor ze herinneringen kon vormen in haar peuterbrein.

Vader was een strenge en conservatieve man, niet alleen in zijn doen en laten, hij zag er ook zo uit. Ze hield van de altijd mooie pakken en op zijn dassen was ze helemaal dol. Hij had wel drie blauwe pakken en evenzoveel grijze en bruine, maar elke stof was anders. Elsbeths oog viel er altijd op en als ze dan zei:

'Deze das vind ik niet mooi, vader,' kreeg ze als antwoord:

'Oh.'

Meer woorden maakte hij er niet aan vuil. Als ze de voordeur hoorde, wist ze dat het vader was. Hij was het enige familielid dat door de voordeur kwam, terugkomend van kantoor, de rest nam een van de andere drie ingangen. Vader gooide eerst met een lichte plop zijn hoed op de plank boven de kapstok en keek dan in de brievenbus, dat gaf een klepperend geluidje samen met een vreemd piepje. Als vader dan door de zware klapdeur de hal in liep liet hij de deur hard terugval- len. Vader was vaker luidruchtig, niet alleen met deuren, hij had ook een zware donkere stem. Dat haar moeder net zo conservatief was als haar vader besepte ze minder als kind.

'Een familie met oud geld,' zei haar moeder altijd, 'hoort zich daarnaar te gedragen.'

Hiermee benadrukte ze wat iedereen wist.

Wat had ze op haar kop gekregen, die keer dat ze haar vriendin vertelde dat ze geld genoeg hadden. Dat was toch ook zo, denkt ze, maar in de jaren na de tweede wereldoorlog mocht je daar niet voor uitkomen. Elsbeth herinnert zich dat haar vriendinnetje ernaar gevraagd had. Bij haar vriendin thuis

was geen personeel, dat verschil viel op. Bij Elsbeth waren de personeelsleden niet op de vingers van één hand te tellen.

Op een dag riep haar vader haar bij zich. Hoe hij gehoord had wat ze met haar vriendinnetje besprak, is haar altijd een raadsel gebleven. 'Ik hoorde je tegen Ida vertellen dat wij het wel kunnen betalen.'

'Dat is toch zo? Ida kreeg geen nieuwe fiets. Haar vader heeft daar geen geld voor.'

'Dat wil niet zeggen, dat jij dan mag zeggen dat wij er wel geld voor hebben. Over geld hebben en geld uitgeven hoor je niet te praten.'

'En als ze er dan naar vragen?'

'Onthoud nu maar Elsbeth, dat je nooit over geld praat, wat ze je ook vragen.'

'Wat moet ik dan zeggen?'

'Ga daar maar eens over nadenken. Ik zal je moeder vertellen dat je voorlopig op je kamer moet blijven.'

'Maar vader...'

'Niets *maar vader*, naar boven jij.'

Ze ging naar haar kamer, maar begreep er niets van. Het was toch ook niet beleefd om iemand geen antwoord te geven? En wat was er nu fout aan, anderen zagen toch wel dat ze rijk waren?

Die zaterdag en zondag had ze daar moeten blijven. Voor de mis op zondagmorgen was een uitzondering gemaakt. Samen met haar gouvernante ging ze naar de kerk. Ze gingen zitten op de tweede rij, de banken waaraan donkerrode fluwelen knielkussentjes hingen. Niet dat het geen pijn deed; als je lang moest knielen voelde het, ook met een vilten lapje eronder, niet lekker. Eén zijde van die bank was gereserveerd voor haar familie. Er werd geen woord gewisseld, niet in de kerk, noch tijdens de korte wandeling naar en van de kerk.

Het was stomvervelend, die dagen in haar kamer. Het dienstmeisje zette het eten voor haar deur. Ze hoorde haar snel weglopen, die kans zou ze haar niet meer geven. Elsbeth rukte toen ze weer kwam haar deur open. Het meisje schrok.

'Sorry, ik wist niet dat je achter de deur stond.'

'Ik wilde even kletsen.'

'Ik heb opdracht gekregen je eten neer te zetten en meteen

terug naar de keuken te gaan.'

'Kan je niet even blijven? Waar is Thomas?'

'Die zit aan tafel, daarom moet ik terug voor als je moeder mij nodig heeft.'

'Zitten ze al lang aan tafel?'

'Nee, dat niet. Weet je ik blijf nog even bij je, ik denk dat dat wel kan.'

Elsbeth kende het meisje nog niet goed, ze was pas in dienst gekomen. Ze leek wel ouder dan zij, maar vast niet veel. Ze had twee staartjes in haar haar met een strikje erom, dezelfde die ze zelf had. Elsbeth zei:

'Ik heb die strikjes ook. Heb je nog meer kleuren.'

'Ja. Weet je, ik doe ze morgen in mijn schortzak, dan kun je ze zien.'

Ze weet ook niet meer hoe oud ze was, een jaar of acht, negen misschien. Het erge is dat als ze eraan terugdenkt ze weer de stilte om haar heen ervaart, de kou in haar kale en lege slaapkamer.

Het koud geworden eten smaakte wel heerlijk. Toen het op was ging ze op zoek naar haar strikjes, ze was benieuwd of zij en het meisje dezelfde hadden.

Ze was boos op haar vader. Niet alleen vanwege de straf maar ook omdat hij zich er niet mee mocht bemoeien. Meestal vergat ze dat hij haar stiefvader was, deze keer niet.

Guus, de man waar Mathilde eerder mee getrouwd was, dat was de biologische vader van Thomas en haar.

Guus stierf toen ze drie jaar was. Hij scheelde vijftien jaar in leeftijd met Mathilde, die midden dertig was, toen hij in coma raakte. De oorzaak was een hersenbloeding en de artsen hadden niets voor hem kunnen doen. Drie weken lag hij in het ziekenhuis. Deze informatie had ze gekregen toen ze al veel ouder was en kwam druppelsgewijs bij haar binnen. Er was vast meer aan de hand geweest met zijn gezondheid, maar moeder sprak daar niet over. Van verdriet over zijn dood merkte ze ook niets. Moeder vertelde wel over de kaartavondjes met vrienden en dat Guus zo verstandig was met gokken. In het casino zette hij niet meer dan honderd gulden in. Als dat op was speelde hij niet verder en als hij meer won, stopte hij eerst de honderd gulden in zijn zak. Ze

had het idee gekregen dat hij vaak naar het casino ging, maar geloven kon ze het niet. Moeder zou dat vast niet goed vinden. Misschien had moeder willen vertellen dat Guus goed met geld omging.

Elsbeth heeft slechts één herinnering aan hem. Drie jaar is wel erg jong, toch ziet ze beelden van zichzelf, zittend op een smal bed. Ze zat met haar voetjes over de rand bungelend en haar handje op het witte koude rek aan het voeteneinde. Aan het hoofdeinde lag de kalende man met zijn witte gezicht, de rest van hem lag verstopt onder een dun laken en een geblokte dunne deken. Of hij ook met haar gepraat heeft weet ze niet.

Eenzijds hadden vader en moeder haar bij veel betrokken, maar ze lieten haar onwetend over dat wat een generatie later als normaal gevonden werd. Ze mocht erbij zijn als er visite was en als er zakenrelaties kwamen, moest ze een hand geven en vertellen wie ze was. Geld, werk, politiek, voorlichting, over deze onderwerpen spraken haar ouders niet rechtstreeks met haar. De koffievizites, de borrels en de diners die ze gaven, Elsbeth moest overal bij komen opdagen. Praten met de gasten mocht ze niet. De gesprekken die ze hoorde gingen één oor in en het andere uit. Zo voelde ze dat ze meer te horen kreeg dan voor haar oren bestemd was, maar plezier heeft ze hier nooit uit kunnen halen. Met zakenrelaties werd er wel over geld gepraat. Met anderen ging het over vakanties, muziek of reisverhalen. Haar oudere broer hielp haar om alles te verduren, dat realiseert ze zich. Ze ziet de blik van Thomas voor zich, de lichte knipoog, het kleine lachje of de grijns achter de ruggen om. Het gaf haar het gevoel niet alleen te zijn tussen al de ouderen. De leukste lunches en diners die in haar ouderlijk huis gegeven werden, waren de zakelijke. Elsbeth en haar broer Thomas werden verbannen naar de speelkamer. Als hun gouvernante, juffrouw Assie, hierbij aanwezig was, hadden ze veel pret. Ze hoefden niet op te letten of ze netjes spraken of voor hun beurt. Assie had een lach op haar gezicht die niet verdween, zelfs niet als er per

ongeluk een boertje of windje ontsnapte. Ze moest er niet aan denken als ze die zou laten ontsnappen terwijl haar ouders in de buurt waren.

Assie las voor uit boeken die de kinderen uitkozen, speelde spelletjes mee en had altijd spannende verhalen vol grappige gebeurtenissen. Ze vertelde uit haar eigen jeugd waarin ze opgroeide tussen zes broers en zussen. Haar ouders hadden het niet breed en elk kind had een taak in het huishouden.

'Wat bedoel je Assie, wat moest je dan doen?'

'Ik moest altijd stofzuigen en de jongens de prullenbakken legen.'

'En de andere meisjes?'

'Afwassen en afdrogen deden we om de beurt.'

'Hadden jullie dan geen machine?'

'Nee, en ook geen wasmachine of droogtrommel.'

'Hadden jullie dan wel tijd om te spelen?'

'Zeker wel, we ruzieden vaak maar hadden ook de grootste lol.'

Stofzuigen, bedden opmaken, het vuil buiten zetten.

Het leek voor Elsbeth en Thomas alsof ze een sprookje hoorden, een niet bestaande wereld.

Assie

Assie was de eerste gouvernante die voor de kinderen in dienst kwam. Als de kinderen sliepen ging ze naar huis en kwam dan terug om de kinderen wakker te maken. Elsbeth merkte zo niet dat ze weg was geweest. De dienstbodes waren voor dag en nacht aangenomen, net als Kokkie. Elsbeth wist ook waar ze sliepen. Hun kamers waren op dezelfde verdieping als die van haar en Thomas. Het waren de kleinste kamers. Er was op deze verdieping een badkamer waar Elsbeth en Thomas niet kwamen. Die badkamer was voor het personeel, de kinderen hadden hun badkamer een verdieping lager. Naar het toilet op de personeelsbadkamer gingen de kinderen wel. Het bad had er altijd schoon uitgezien, ze begreep niet dat ze daar niet in mochten.

Ze was op de overloop een vrouw tegengekomen die ze nog niet kende en die zich net in haar kamer geïnstalleerd had. Vreemd, ze zag dat ze aan één voet een andere schoen aanhad. Een hoge donkerbruine schoen waardoor hij ook kleiner leek dan de andere.

'Hallo, ik ben jullie nieuwe kokkin.'

Het was moeilijk om haar aan te kijken, haar ogen wilden zich naar beneden richten. Daardoor reageerde ze niet meteen.

'Jij moet Elsbeth zijn.'

'Hallo.'

'Wat leuk dat ik op een kamer vlak naast je slaap.'

'Ja.' stamelde ze.

'Ik ben geboren met een klompvoet, daarom heb ik twee verschillende schoenen. Schrok je ervan? Dat hoeft niet hoor.'

Elsbeth was blij dat de kokkin niet boos was, ze had niet zo moeten staren dat was onbeleefd.

Ze had zelfs vergeten naar de naam van de nieuwe kokkin te vragen, maar voor haar was dit Kokkie, dat klonk veel beter dan *jullie kokkin*.

De chauffeur, Friso, reed niet alleen in de auto van vader en moeder, hij was ook veel in huis. Het leek wel alsof hij alles kon. Hij poetste schoenen, hielp moeder de boodschappen uitladen, haalde de krant voor vader uit de bus en verzorgde de hond. Er ging geen dag voorbij dat ze hem niet tegenkwam. Hij droeg een grappige grijsachtige jas als hij in huis aan het werk was, met in zijn borstzak een potlood. Hij stak het achter zijn oor als hij haar zag en zei dan:

'Hier blijft mijn potlood wel zitten en haren heb ik niet, dus die hoeven niet opzij geschoven,' waarom ze moest lachen.

Achter het stuur van vaders Mercedes of moeders Ford Taunus zag ze hem in een donkerblauw pak, wit overhemd en blauwe das met op zijn hoofd een donkerblauwe pet. De pet leek op een conducteurspet zoals ze die van plaatjes kende. Dan waren er natuurlijk nog de tuinlieden, drie in getal. Eén was zeker zo oud als Sinterklaas, hij had zelfs een baard die leek op die van de Sint. De twee anderen waren jong. Ze leken op elkaar, maar bij een hing altijd een brandende sigaret schuin uit zijn mondhoek. Zo zag ze dat het Teun was. Elsbeth kwam hen tegen als ze in de tuin speelde of in een van de kassen ging kijken. Ze keek graag naar de aardbeienplantjes en kruiden en bloemen die ze niet kende. Het rook er heerlijk. Wel jammer dat ze de tuinmannen niet goed kon verstaan, daarom zei ze zelf ook weinig tegen hen. Ze had moeder gevraagd waarom ze zo vreemd spraken.

'Ik vroeg aan Teun wat er zo lekker rook, maar ik begrijp niet wat hij zei. En die ouwe man, als die praat, versta ik er ook niets van.'

'Dat kan kloppen, de tuinlui spreken niet netjes.'

'Niet netjes, wat bedoel je?'

'Ze praten plat, daar kunnen ze ook niets aan doen, zo zijn ze opgevoed.'

De tuinmannen gingen voor haar en Thomas opzij. Als ze op het gras wilden spelen, dan verplaatsten ze hun werkgebied naar elders. Het gras kwam niets tekort. Het was kortgeschooren, een enorme groene vlakke als uitiem speelterrein. Ballen, hardlopen, koprollen draaien. Het was heerlijk om daar met vriendinnetjes op te spelen. Als haar ouders, of een van hen, op het terras wilde zitten, mochten er geen kinderen in hun gezichtsveld komen. Assie hield dat scherp in de gaten en riep dan:

'Kom konijnenkeutels, we gaan binnen spelen.' of:

'Kom haasjes van me, ik heb wat lekkers voor jullie.'

Ze renden om het hardst naar Assie toe, lachend om de naam die ze hen had gegeven.

De dag dat Assie moest vertrekken staat haar heel scherp voor ogen. Ze ging trouwen en dan kon ze niet meer werken. Dat begreep Elsbeth. Assie zou voor haar man moeten zorgen en misschien zelf kinderen krijgen. Thomas en Elsbeth huilten tranen bij haar afscheid die niet meer leken te stoppen. Elsbeth had Assie vastgepakt, net zo lang tot die zich van haar los wong. Daarna was ze op haar bed gaan liggen. Ze rilde en voelde overal kippenvel opkomen. Thomas was verdwenen, hij was weggerend. Ze had hem nog geroepen, tevergeefs. Het zakdoekje dat onder haar kussen lag, was veranderd in een nat propje, ze was niet in staat een nieuw te pakken van de stapel geborduurde doekjes in de kast. Toen ook haar kussen doorweekt was, gooide ze het uit het raam van tweehoog naar beneden. Friso had het daar gevonden.

'Je hebt geluk gehad dat je ouders niet op het terras zaten.' had hij gezegd.

Zelfs dat had haar niets kunnen schelen, Assie was weg.

Van Assie hoorde ze niets meer. Ze heeft er wel naar gevraagd. Haar moeder vertelde dan dat Assie waarschijnlijk zo gelukkig was, dat ze niet meer aan Thomas en haar dacht. Elsbeth dacht dan aan de gelukkige verhalen uit de jeugd van Assie. Het hielp niet zoveel. Assie was toch ook vrolijk en blij als zij samen waren? Gek dat moeder dat niet begreep, of snapte ze het wel? Ze had niet zomaar een liedje gemaakt dat ze samen zongen. Elsbeth kent de woorden nog op de melodie van "toen onze mop een mopje was":

*Toen onze juf nog juffie was
was ze aardig om te zien
nu gaat ze ons verlaten
en is verliefd nog bovendien*

Moeder dacht zeker dat de nieuwe juffie net zo leuk was. Dat kon helemaal niet en trouwens, dacht Elsbeth, die gaat vast ook weer weg.

Op de begrafenis van haar moeder, ze was de honderd gepasseerd, kwam er een oude dame naar Elsbeth toe. Ze herkende haar niet. Toen ze zei:

'Je noemde me Assie,' kwamen de tranen bij haar naar boven. Tranen die ze niet had laten vloeien na de dood van haar moeder.

'Ik ben zo blij je te zien.'

'Dat is zo lief, ik heb nog vaak aan je gedacht.'

'En ik ben al zo oud, het is allemaal zo lang geleden dat ik voor jullie zorgde.'

'Ik was heel verdrietig toen je wegging.'

'Och, meisje toch. Ik ging trouwen en in die tijd betekende dat stoppen met werken. Ik had een hele lieve man en was heel gelukkig. Het weggaan bij jullie was vreselijk moeilijk.'

'Wij kregen andere juffies, die waren vast aardig maar jij was voor mij de allerliefste. Met jou was alles fijn.'

'Ik voelde me een moeder voor jullie. Als ik een dag vrij had, wilde ik het liefst bij jullie zijn. Ik had het gevoel dat ik jullie zo'n dag in de steek liet.'

Elsbeth had haar alleen maar aan kunnen kijken, woorden bleven achter in haar keel hangen. Die moederliefde had ze toen gevoeld en bracht Assie nu bij haar terug. Ze knuffelde haar voorzichtig, voelde haar broze botten onder de zwarte jas, en beloofde dat ze haar zou bezoeken.

Moeder

Hoelang is moeder nu dood?

Voor Elsbeth lijkt de tijd ongrijpbaar. Ze weet soms niet meer of iets vijf of tien jaar terug gebeurd is. De datum waarop haar moeder stierf, bijvoorbeeld, ze moet ervoor op de kalender kijken omdat ze alleen nog weet dat het in november was. Haar verjaardag staat wel in haar geheugen gegrift. Moeder is ruim honderd geworden. Ze koppelt de verjaardag van moeder aan asperges. Die dag, begin mei, verschenen er asperges met hardgekookt ei, ham, boterjuszus en nieuwe aardappeltjes op tafel. Zo knap hoe ze dat voor elkaar kreeg. De asperges kwamen van de koude grond. De kunst was om er genoeg van te kunnen kopen, de temperatuur kon te laag zijn geweest. Van de drie bedden in eigen moestuin kwam niet genoeg. Al waren ze schaars, moeder week niet van deze eetgewoonte af, zelfs niet als ze een huis vol gasten had. Zelf moet ze er nu niet aan denken voor tachtig personen asperges te schillen, maar met voldoende personeel kon alles. Als kind al hield ze niet van boter. Moeder instrueerde het personeel om die op het bordje van Elsbeth weg te laten.

Er was wel strijd aan voorafgegaan voordat moeder het toegestaan had dat ze alles zonder boter at. Elsbeth had nog liever een boterham met alleen maar kaas, worst of appelstroop gegeten dan een boterham met hagelslag en boter.

'Hagelslag en vlokken moeten plakken.'

Moeder smeerde overal boter op want dat hoorde zo, maar zij kreeg het niet weggeslikt. Margarine kon ze niet proberen, er kwam alleen roomboter in een mooie zilveren vloot op

hun tafel. Pas toen de huisarts zei dat ze genoeg andere voedingsmiddelen binnen kreeg, mocht ze alles eten zonder boter.

Elsbeth heeft al duizenden mannen en vrouwen ouder zien worden dan zij nu is. Haar werk als gerontoloog bracht dat met zich mee. Haar laatste werkzame jaren waren in een verpleegtehuis, waar de gemiddelde sterfteleeftijd toch lager ligt.

Ze is dankbaar dat ze nog zelfstandig kan wonen, ze beschouwt dat als een groot voorrecht. Het feit dat ze uit een familie met oud geld komt, zoals haar moeder het altijd gezegd heeft, speelt daarbij natuurlijk een grote rol. Haar ouders gingen zeer zorgvuldig met hun financiën om, iets dat Elsbeth zich pas laat in haar leven gerealiseerd heeft. Vermogen hoort van generatie naar generatie over te gaan, waardoor extravagantie niet in hun vocabulaire thuishoorde. Los daarvan had Elsbeth zelf een goed inkomen. Ze heeft wat ze over vermogen leerde er zo ingepompt gekregen, dat ze er zelf ook naar geleefd heeft. Ze maakte geen dure reizen, dacht twee keer na als ze nieuwe kleren kocht en liet haar jongens ook niet in merkkleding lopen. Ook haar zonen bracht ze het bij. Dat het leven anders was, tijden veranderen, laat ze hierbij buiten beschouwing. Veel vermogen of weinig vermogen, je leeft met oog op de toekomst van de volgende generatie. Alhoewel, het voordeel van het ouder zijn is wel dat ze beter in staat is om te denken; dat er alsnog genoeg overblijft, als ze zelf wat meer geniet van haar bevoorrechte positie. Ze betrapt zich er regelmatig op dat ze wel 'penny wise - pound foolish' denkt.

De keer dat ze een van haar jongens een kwartje weg zag gooien uit de auto, ziet ze zo voor zich. Ze had op de rem getrapt terwijl ze haar rechterarm voorlangs Bas uitstreekte. Een reactie die ze van Friso had geleerd en bij haar ingebakken zit.